

İslam'da Yönetim Sistemi ve Temelleri

Eserin orijinal adı: en-Nazariyyâtu's-Siyasiyyetu'l-İslamiyye
Yazar: Prof. Dr. Muhammed Ziyauddin er-Rayyis, Çeviren: Prof. Dr. İbrahim Sarmış,
Fecr Yayınları, Ankara 2017, 359 Sayfa, 3. Baskı: Kasım 2017, ISBN: 978-605-9652-52-0

Muhammed Ziyauddin er-Rayyis'in bu çalışması, İslam Siyasi Düşünce Tarihi alanındaki önemli bir boşluğu doldurmakla birlikte bu alanda yapılan çalışmalara duyulan ihtiyacı ortaya koymuştur. Arapça'sının arka arkaya sekiz baskı yapması ve okuyucuların büyük ilgisi de eserin alanında önemli bir boşluğu doldurmasından kaynaklanmaktadır. Eserin Türkçe olarak birinci ve ikinci baskıları daha önce Nehir Yayınları tarafından yapılmış, üçüncü baskısı da Kasım 2017 yılında Fecr Yayınevi tarafından yapılmıştır.

Müslümanların siyasal alanda köklü, kapsamlı ve değişik bir düşünce örgüsüne sahip oldukları ve Müslüman düşünürlerin bu çerçevede birçok bilimsel kuram oluşturdukları bilinmektedir. Kitapta, Batı düşüncesinin ancak yakın zamanda erişebildiği nice sonuçların, Müslümanlar arasında geçmişte tartışılmış, irdelenmiş ve hatta uygulanmış olan kuramlar arasında bulunduğu, Batının bunlardan birçoğuna henüz yaklaşmamış olduğunun altı çizilmiştir.

Eserin içeriği, sosyal bilimlerle uğraşan çevrelerin beğenisini, ulaştığı sonuçlarsa, bilim ve siyasal alanındaki yetkin kimselerin övgüsünü kazanmış ve bu övgüler birçok kalem sahibince dile getirilmiştir. Örneğin;

Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Profesörü Muhammed Ebu Zehra, büyük bir İslami dergide yayınlanan yazısında kitap hakkında şunları söylemektedir:

“İslam’da Yönetim Sistemi ve Temelleri” kitabının yazarı, İslam’ın siyasal felsefesini ve İslam mezhepleriyle fırkalarının eğilimlerini ele alarak, birleştikleri esasları ve ayrıldıkları ayrıntıları çok güzel açıklamıştır. İncelemesinde çeşitli görüş ve kuramların dinsel kökenleri ve gerçekleştiği dönemleri bir arada ele almış, böylece yazar, konusuna tam anlamıyla hâkim olmuştur. Dikkatte, derinlikte, açıklamada, çeşitli sorunları ve görüşleri ele alıp değerlendirmede son derece başarılı olmuştur.”

Yazar, Ortaçağ Avrupa’sının, kendi ortaçağından ve derebeylik sisteminden, böylesine bir anarşiden ve başıboşluktan “modern devlet” anlayışına ve uygulamasına Müslümanlardan esinlenerek ve örnek alarak adım attığını ifade ettikten sonra, Avrupa’da meydana gelen ve modern devletin doğuşunu sağlayan hukuk hamlesinin, bütün üniversitelerinde fıkıh yahut kanunu birinci ders olarak kabul eden İslam ülkelerindeki hukuk çalışmalarının bir yankısından başka bir şey olmadığını vurgulamıştır.

Bununla birlikte, Fransa ve İtalya’da üniversitelerin bu ruhtan etkilenmiş olarak kurulduğunu ve Doğu’da gördüğü şekliyle sistemini gerçekleştirmeye çalıştığını ve Pratik siyaset alanında ve değişik ilim dallarında İslam toplumunun etkisi bu olunca, siyasi düşünce sahasında da buna benzer bir sonucun olduğunu belirtmektedir. Ancak o sırada kültürün ve sosyal gelişmenin ulaştığı seviyeyi tabiatıyla gözden uzak tutmamanın ve o günkü sınırları akıldan çıkarmamanın gerekliliğini hatırlatarak bu gerçeğin birçok kişi tarafından bilinmediğinin altını çizmiştir.

Ayrıca, o gün vardıkları teorilerin; fıkıh usulü, tarih, felsefe, kelim ve âdâb ilminin bir parçası olduğunu. Bu teorilerin bir kısmının da Kur’an tefsirlerinde ve hadislerin şerhlerinde yer alması bakımından, onların görüşlerini gerçekten anlamak ve tümüyle ihata etmek isteyen bir kimsenin mutlaka bütün bu ilimlere başvurması gerektiğini vurgulamıştır.

Yazar, bunların dışında siyasal İslam düşüncesinin yapısını başkalarından ayıran şu özelliklerini de saymaktadır:

1. Tarihte gerçekleşen evrimin sonucu olarak doğup gelişmiştir.
2. Toplumun pratik hayatında uygulanabilmesi için şartlar elverdiği ölçüde uygulama sahasına konması amacıyla unsurlarının kanun şekline konulması amaçlanmıştır.
3. Her zaman ahlak değerlerine bağlı olmuştur. Ondan ayrılması veya görmemelikten gelmesi mümkün değildir. Hatta bu ahlak değerleri onun temel amaçları ve yitirdiği takdirde hayatını da yitireceği varlığının özü olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı Batı düşüncesinden tümüyle ayrılmıştır.
4. Doğuşundan beri sınırları belirlenmiştir. Bu sınırlar, gelişmesini aşamayacağı gayenin yanında durmasını sağlamıştır.

Elimizdeki kitap, sekiz bölümden oluşmakta ve her bir bölüm, araştırmanın oluştuğu temel bir konuyu temsil etmektedir. Hâliyle ana bölümler yan bölümlere de ayrılmaktadır. İlk bölümlerde nazariyelerin doğuşu ve fırkalarla hiziplerin oluşması konusu ele alınmıştır.

Yine bu bölümde, Siyasal görüşlerin doğuşu ile tarihsel olayların gelişmesi arasındaki sıkı ilişkinin, genelde, siyasal kuramlar üzerine araştırma yapanların çoğunluğunca gözlemlenen ve belirlenen bir gerçeklik olduğunu ifade eden er-Rayyıs, 'İslam Devletinin Oluşum Süreci'ni, İslam tarihinin ilk çağı olan ve diğer çağlardan belirgin özelliklerle ayrılan, İslam'ın "ideal" örneklerinin en mükemmel biçimde gerçekleştiği zaman parçası olarak tarif ettiği Allah Rasûlü'nün döneminden itibaren ele almıştır.

Bu dönem, iki zaman dilimine ayrılmış ve Hicret, aradaki çizgi olarak belirtilmiştir. Birinci dönem ikincisine hazırlık olurken, ikincisi de birincinin tamamlayıcısı olmuş ve sonuç olarak İslam, sosyal amaçlı bir gelişmeye yönelik eylemler ve bütünleşmiş bir olgunluk belirten biçimini almıştır. Her ne kadar adı konulmasa da yapısına ve işleyiş biçimine bakıldığında gerçek bir devlette bulunması gereken bütün fonksiyonları icra ettiğini belirterek bir İslam Devletinin varlığını ortaya koymaktadır.

Daha sonraki bölümlerde, İslam'da imamette ifadesini bulan siyasal araştırmanın doğuşu açıklanmış ve diğer nizamlardan ayrıldığı yerleri belirtilmiştir. Yönetimin esasları ve hedefleriyle ilgili muhtelif mezheplerin görüşleri de ele alınarak ekseriyetin görüşü olan imametın vacipliğine dair deliller teker teker ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazar Özellikle Şia mezhebinin prensiplerini de belirtmeye özen göstermiştir.

Üçüncü Bölümde, İmamet/Devlet Başkanlığı "Sorunları-Niceliği" alt başlığıyla, "İmamet" konusunun değişik yüzyıllar boyunca İslam'da, siyasal araştırma ve incelemelerin çevresinde dönüp dolaştığı en belli başlı sorun oldu-

ğunu ifade eden yazar, “Ümmet arasındaki en büyük uyuşmazlık “imamet” konusundadır. Hiçbir dinsel sorundan dolayı bu ölçüde kılıç çekilmemiş, kan dökülmemiştir” diyerek aslında en başından beri Müslümanların başını ağrıtan bir mesele olduğunu altını çizmiştir.

Ayrıca, (diğer bazı sebeplerin yanında) özellikle fırkaların doğmasında ve fırkalar arası çekişme ve sürtüşmelerin sürüp gitmesinde çok büyük işlevleri yanında, İslam tarihinin akışında ve olayların yöneliminde en büyük etmenlerden biri, bu yoldaki çatışmaların ve mücadelelerin olduğu belirtilmiştir. Çünkü “imamet” yaşanan olaylarda olduğu ölçüde bilimsel çerçevede de yönlendirici bir etken olmuş, o alanın da başlıca tartışma konuları arasında buluna gelmiştir. Bununla birlikte yazar, bu uyuşmazlıktan doğan sonuçların, siyasal alanda yol açtığı sorunlardan, uygulamada ve yaşamda görünen çatışmalardan bağımsız olmadığını, hatta iki yönün birbirleriyle sıkı ilişki içinde olduğunu ve sürekli olarak bir diğerini etkileye geldiğini vurgulamıştır.

Dördüncü Bölümde ise, “İmamet Gerekliliği Görüşü” “İmamet Farz Değil, Caiz Olduğunu Söyleyen Görüşler” ve “Şia Mezhebinin Görüşü” alt başlıklarıyla; yönetimin esasları ve hedefleriyle ilgili muhtelif mezheplerin görüşleri de ele alınarak ekseriyetin görüşü olan imametın vacipliğine dair deliller teker teker ortaya konmaya çalışılmıştır. Yazar Özellikle Şia mezhebinin prensiplerini de belirtmeye özen göstermiştir.

Ayrıca Yazar, “imamet”in gerçek anlamının “İslami yönetim” olduğunu, bugün “anayasal yönetim” dediğimiz yönetim biçimine benzetebileceğimizi ve en doğru biçimiyle “Yasası İslam hükümleri olan yönetim” olarak tanımlayabileceğimizi ifade etmektedir.

Bununla birlikte, imamet veya hilafetle ilgili görüşler üzerinde duran yazar, İslam ümmetinin çoğunluğunun, “gerçek bir imamet veya hilafetin dinin temel farzlarından bir farz; hatta diğer farzların yerine getirilmesi de kendisine bağlı olan bir farzdır” görüşünde olduğunu ifade ettikten sonra bütün Ehl-i Sünnet’in, Mürcie’nin, Mu’tezile’nin çoğunluğunun ve Haricilerin büyük bir bölümünün de bu görüşte olduğu ve bunların da, İslam ümmetinin çoğunluğunu oluşturduğu belirtmiştir.

Sonra “siyasi sözleşme” ve onunla ilgili meseleleri ele aldığı bölümde Yazar, ümmetın iradesi, hall ve akd ehli, veliahtlık ve benzeri konularla birlikte velayetleri ve velayet şartlarını, bilhassa vezirlik (bakanlık) ve hükümlerini, devletin genel görevlerini ve bunlar arasından sosyal dayanışmayı etrafıca ele almıştır.

Yine bu bölümde, Nass ve ilahî belirlemeyi temel alan Şia dışındaki tüm Müslüman fırkaları, imametın seçimle ve ittifakla gerçekleşeceği konusunda oy birliği hâlinde olduğunu ve İmametın kesinleşmesi için bu ikisi dışında bir başka yol bulunmadığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Hilafetin, yasal açıdan tüm şartları taşıyan bir sözleşme olduğu ve bu sözleşmenin “rıza”ya dayandığı;

imamın halktan aldığı bir otoriteyi kullanmasının amaçlandığı ve bunun da imam ile halk arasında gerçekleştirilmiş bir akid olduğu belirtilmiştir.

Yazar, İslam'ın siyasal sözleşmesinin kesin bir olgu ve yaşanmış tarihî bir olay olduğunu belirterek, bunun da İslam'ın altın çağı olan Raşid Halifeler döneminde ümmetin gerçekleştirdiği yaşanmış bir deneyim olduğunu ifade etmiştir.

Son bölümde ise halkla devlet başkanı arasındaki ilişkiler, devlet başkanının sorumluluğunu da içeren yönetimin temel kuralları konularını incelenmiştir.

En sonda egemenliğin gerçeğini ve devletin tabiatını belirleyerek bitirmiştir. Bütün bu bölümlerde görüşleri teker teker ortaya koyarak ve ihtilaflı meselelerin değerlendirmesi yapılmıştır. Yazar bu değerlendirmeleri yaparken, her görüşün dayandığı akli esasları beyan etmeye çalışmıştır.

Ayrıca Yazar, bu araştırmasında; daha önce bilinmeyen ve bu nazariyelerin onun esaslarına göre okutulacağı yeni bir metodu ortaya koyduğunu, aynı şekilde yeni sayılması gereken bir ilmin belirli niteliklerini de belirttiğini iddia ederek, bundan sonra İslam kültür mirasına “Siyasal İslam Düşüncesi İlmî” olarak bu ilim dalının da ilave edileceğinin altını çizmiştir. Bununla birlikte, bu konu ile ilgili bilimsel bir metotla ortaya konulan ilk kitabın da bu olduğunu ileri sürmüştür.

Sonuç olarak yazar bu çalışmasında, İslam'ın siyasal felsefesini ve İslam mezhepleriyle fırkalarının eğilimlerini ele alarak, birleştikleri esasları ve ayrıldıkları ayrıntıları genişçe açıklamıştır. İncelemesinde çeşitli görüş ve kuramların dinsel kökenleri ve gerçekleştiği dönemleri bir arada ele almış ve neredeyse her bölümde gerek müsteşriklerin gerekse çağdaş yazarların konuyla ilgili görüşlerine de yer vererek eleştirilerde bulunmuştur. Bu da yazarın konuları biraz savunmacı bir yaklaşımla ele aldığını göstermektedir.

Bununla birlikte olayları tam bir ‘ehl-i sünnet savunmacılığı’ ile işlediği de gözden kaçmamaktadır.

“İmamet” konusunun değişik yüzyıllar boyunca İslam'da, siyasal araştırma ve incelemelerin çevresinde dönüp dolaştığı en belli başlı sorun olduğunu ifade eden yazar, “Ümmet arasındaki en büyük uyuşmazlık “imamet” konusunda olduğunu ifade etmekle birlikte, hiçbir dinsel sorundan dolayı bu ölçüde kılıç çekilmemiş, kan dökülmemiştir” diyerek aslında en başından beri Müslümanların başını ağrıtan bir mesele olduğunun altını çizmiştir.

Son söz olarak da Muhammed Ziyauddin er-Rayyıs'ın bu çalışması, İslam Siyasi Düşünce Tarihi alanındaki bir boşluğu doldurmak adına önemli bir çalışma olduğu da söylemek gerekir.

Edip AKYOL

İstanbul Üniversitesi İslam Tarihi Doktora Öğrencisi